

CONVERSA

IMMA CAUBET

UNA HISTÒRICA
PEDIATRA I ACTIVISTA
PER L'ARANÈS**PRIMERS RELLEUS**

OSCAR JANÉ

ENTITAT

L'ORFEÓ DE TREMP

ENTREVISTAALBERT ADAME
MARTÍNEZ**RETRAT DE FAMÍLIA**ELS ISUS SABOYA,
DE LLESSUÍ**PERFILS**RAMON GRAU
LLUÍS VISENT**PATRIMONI**EL CASTELL
D'ARTIESPARANYERS
I SALVATGINESLA CALDERA
VOLCÀNICA
D'ESTACPATRIMONI
SACRE
EMIGRAT**A PEU**EL GRAN TUC
DE COLOMERS**DOSSIER****FIRES
I MERCATS**

30 PÀGINES QUE ENS PARLEN
DEL BROGIT HUMÀ DE FIRES
I MERCATS DE CASA NOSTRA;
RAMADERS, TRACTANTS,
PAGESOS, COMPRADORS I
VENEDORS PROTAGONITZEN
UN DOSSIER QUE ABORDA
UNA ACTIVITAT
BÀSICA DE LA
VIDA SOCIAL
I ECONÒMICA
D'AQUEST
ESPAI DE
MUNTANYA

PVP 12€

ART I TERRITORI

FOMENTEM LA CREATIVITAT I LA CULTURA
PERQUÈ ARRIBI A TOTS ELS MUNICIPIS DE PONENT I EL PIRINEU

PROMOVEM L'ESTUDI I LA INVESTIGACIÓ,
LA CONSERVACIÓ I LA DIFUSIÓ DEL PATRIMONI

IMPULSEM L'ÚS SOCIAL DEL CATALÀ I DE L'OCCITÀ

www.iei.cat

Diputació de Lleida
La força dels municipis

DIRECCIÓ >

Guillem Lluch Torres
guillem@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE CONTINGUTS >

Jordi Nierga
garonanogueres@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Gieré
Gerard Arderius
garonanogueres@grupgavarres.cat

COL·LABORACIONS >

Alba Alegret
Claudio Aventín-Boya
Mar Bacardit
Meritxell Bellera Francès
Sofia Cabanes
Núria Castells
Jordi Castilló Carretero
Sílvia Coll
Carme Escales
Jofre Figueras Doy
Sisco Farràs
Lorena Farràs Pérez
Manel Figuera
Laura Fuses Navarra
Tomàs García Espot
Roger Gras
Xavier Gutiérrez Riu
Oscar Jané
Agustí López
Rosendo Manrique Manrique
Joan Martí
Gorka Martínez Llurda
Manu Moga Rella
Eva Perisé
Jordi Però Enjaume
Joan Ramon Piqué Badia
Àngel del Pozo
Ferran Rella
Lara Ribas
Elisa Ros
Ignasi Ros Fontana
Pau Rovira
Felipe Valladares
Eva Viaplana Manresa
Marc Viaplana

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Rotimpres

DISTRIBUCIÓ >

Grup Gavarres (972 46 29 29)
gestió@grupgavarres.cat

ISSN > 2696-8479

eg

EDITORIAL GAVARRÉS
Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >

Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Lia Pou
gestio@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
garrotxes@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat
cadipedaforca@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> Premi Nacional de Comunicació
de Proximitat 2023

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB
OBJECTES CEDITS PER
DOLORS MADRIÀ I
MARIA LUZ CABALEIRO.
AUTOR: GERARD
ARDERIUS.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS Gairebé cinquanta anys...

OSCAR JANÉ (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

6-12 ACTUALITAT ENTITAT / ENTREVISTA / REPORTATGE / PUBLICACIONS

14-18 CONVERSA Imma Caubet GUILLEM LLUCH TORRES (TEXT) // GORKA MARTÍNEZ (FOTOGRAFIA)

20-23 RETRAT DE FAMÍLIA Casa Camp de Llessui CARME ESCALES (TEXT) // FELIPE VALLADARES (FOTOGRAFIA)

24-27 PERFILS Ramon Grau Prió JOFRE FIGUERAS DOY (TEXT) // EVA VIAPLANA MANRESA (FOTOGRAFIA)

Lluís Visent Visent PAU ROVIRA (TEXT) // ROGER GRAS (FOTOGRAFIA)

29-59 DOSSIER Fires i mercats GUILLEM LLUCH TORRES (COORDINACIÓ)

60-69 PATRIMONI ARQUEOLOGIA / ETNOLOGIA / GEOLOGIA / HISTÒRIA / HISTÒRIA DE L'ART

70-71 A PEU El Gran Tuc de Colomers MANEL FIGUERA (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB UNA HISTÒRICA PEDIATRA I ACTIVISTA PER L'ARANÈS > L'EDIFICI QUE ACOLLIA I ENCARA ACULL LES OFICINES DE LA CAIXA A VIELHA VA VEURE NÉIXER L'ANY 1955 L'IMMA CAUBET BUSQUET. ÉS LA GRAN DE VUIT GERMANS I FORMA PART D'UNA FAMÍLIA ARANESA DE SOCA-REL –EL PARE, DE VIELHA, I LA MARE, DE LES– QUE VA EMIGRAR AL VALLÈS PER GARANTIR QUE ELS FILLS POGUESSIN ESTUDIAR. DESPRÉS DE FER MEDICINA, VA TENIR CLAR QUE VOLIA TORNAR I HA DEDICAT TOTA LA VIDA A CUIDAR ELS MÉS PETITS DE LA VALL I LA SEVA LLENGUA MATERNA, L'ARANÈS.

GUILLEM LLUCH TORRES > TEXT

GORKA MARTÍNEZ LLURDÀ > FOTOGRAFIA

Imma Caubet

L'Imma ens cita al despatx de l'Espitau Val d'Aran des d'on, a les portes dels 70 anys, encara passa consulta. Ha anat endarrerint la jubilació fins estar segura que tindrà relleu, demostrant el pes que té a la seva vida la vocació de servei a la comunitat. Més enllà de la faceta mèdica, Caubet és coneguda per l'activisme que ha fet durant tota la vida a favor de l'aranès. Això l'ha dut, entre altres coses, a ser una de les impulsores, i els darrers anys, la presidenta, de l'entitat Lengua Viua; una trajectòria que l'any 2022 li va valer la Medalla d'Honor del Conselh Generau d'Aran. El seu ferm compromís amb la normalització de l'aranès ens porta, abans d'iniciar l'entrevista, a reflexionar sobre la llengua en què s'hauria de publicar aquesta Conversa en una revista com *Garona-Nogueres*, que té l'aranès com a llengua vehicular, juntament amb el català. La 'culpa' del fet que optem per aquest segon idioma la té únicament qui escriu aquestes línies, concretament la seva

limitació –de moment– a l'hora d'elaborar un text tan llarg com aquest en la llengua d'Aran.

–Vau néixer com qui diu a l'oficina de la Caixa de Vielha. Com és això?

–«Els quatre primers germans vam néixer a la Caixa –els altres ja van fer-ho a l'hospital–, perquè el meu pare era el director de l'oficina de Vielha i el pis de sobre era l'habitatge on vivíem. De fet, el pis i l'oficina es comunicaven per una escala i el nostre pati de jocs era la biblioteca de la Caixa, els dissabtes a la tarda i els diumenges, quan estava tancada.»

–Com recordeu els anys d'infància a Vielha?

–«Aquí només vaig estar-hi durant la Primària, perquè quan tenia deu anys vam marxar, ja que els pares volien que visquéssim en un lloc on poguéssim fer estudis superiors, i aquí

GUILLEM LLUCH TORRES. Barcelona, 1986. Periodista
GORKA MARTÍNEZ LLURDÀ. Torredembarra, 1982. Fotògraf

retrat de família

CASA CAMP DE LLESSUI > A 34 ANYS, L'ELOI ISUS SABOYA ÉS AL CAPDAVANT D'UNA EXPLOTACIÓ AGRORAMADERA CENTENÀRIA AL POBLE DE LLESSUI, AL PALLARS SOBIRÀ. TREBALLA AMB L'ORGULL I LA SATISFACCIÓ, MALGRAT LES DIFICULTATS DEL SECTOR, D'HAVER POGUT AGAFAR LES REGNES D'UN OFICI QUE HA PASSAT DE GENERACIÓ EN GENERACIÓ DES DE L'ANY 1500.

CARME ESCALES > TEXT

FELIPE VALLADARES > FOTOGRAFIA

Ramaders de soca-rel

Som a Llessui, on s'acaba el recorregut sobre la carretera local LV-5223 que, des de Sort i al llarg d'una dotzena de quilòmetres, ens va portant en altitud per la vall d'Àssua. Llessui és inici i final d'aquesta via de connexió d'una vall que agermana una desena de pobles, uns d'ells adscrits al municipi de Sort i altres, al de Rialp.

Llessui pertany a Sort. I quan hi som, ens adonem de molts dels seus valors. Després d'un ascens considerable des de Sort, fins a assolir els 1.407 metres d'altitud —és el nucli més alt de tot el municipi— entrem a Llessui per una esplanada. Aquest poble, tot i ser un poble d'alta muntanya ben pirinenc, no té carrers tan pendents com tants n'hi ha enfilats a les muntanyes del Pallars

Sobirà. És un poble serè, planer, fàcil i amb un paisatge que és una delícia.

Amb pendents o sense, temps enllà, a tots els poblets de la comarca hi havia cases de pagès on cada família treballava els trossos de terra per fer menjar per al bestiar que criaven. La ramaderia i el cultiu dels camps han estat el motor econòmic per excel·lència als petits nuclis de muntanya, com encara és a casa Camp de Llessui, on padrins, pares i nets n'han viscut. Família i negoci fan una pinya en la qual cadascú té el seu rol, com havien vist sempre fer en les generacions que els precedien.

Més de cinc segles. Aquest és el primer fet que observem en una casa com casa Camp, on un mateix ofici i dedica-

ció ha estat la columna vertebral com a manera de viure transmesa de pares a fills. En aquest cas, compten que probablement ha estat així des de 1500 fins ara. Són més de cinc segles. Quan el padrí Daniel Isus, fa més de vuitanta anys, sortia a menar el ramat d'ovelles i munyia les vaques, el seu fill Josep Anton veia com ho feia. El fer del pare era la seva escola, i la més valuosa. Al seu costat va aprendre coses de ramaderia i pagesia enlloc escrites. Com un degoteig invisible d'aprenentatge sobre tot allò que s'ha de fer en una casa de pagès perquè no hi falti res, la manera de procedir en cada detall va construint la continuïtat d'un ofici, una saga que el perpetua juntament amb el nom de la casa. Temps enrere casa Camp, però,

CARME ESCALES. Barcelona, 1970. Periodista

FELIPE VALLADARES. Parral [Chile], 1970. Fotògraf

«havia estat casa Cosan, que era el cognom familiar», precisa l'Eloi Isus Saboya. Ell és el fill del Josep Anton i la Maria Rosa, net del Daniel. L'Eloi porta avui l'explotació agroromadera familiar, amb tot el suport dels seus pares. També el seu germà Daniel hi aporta el seu cop de mà els caps de setmana i quan la seva feina li ho permet. Com a enginyer mecànic, pot organitzar-se treballant des de Llessui.

L'Eloi va tenir clar que seria ell qui agafaria les regnes del negoci familiar. De petit recorda especialment muntar i anar a aviar les vaques, també les ovelles, així com anar a fer beure les *eqües* a la font.

Allò que sempre havia vist fer a casa, ara ho fa ell. «Veure-ho ja des de nen fa

que ja t'hi trobis com en família, entre els animals», diu. Igual que van fer el seu pare i també la seva mare, la Maria Rosa Saboya, que, encara que va néixer en un altre poble, a Alins de Valferrera, era allò mateix el que ella també havia vist fer sempre a casa seva, casa Segalàs d'Alins. «Estic molt contenta que el meu fill continuï. Ho porta tot molt bé i està molt al cas de tot. Com que ho ha viscut des de petit, ara ja ho porta sense la nostra ajuda. Nosaltres sempre hi som per quan ens necessita. Els nostres consells els té i els tindrà, però l'Eloi és una persona molt activa i sap resoldre els problemes», afegeix la mare.

Que, de problemes, no en falten al sector on continua fent camí casa Camp de Llessui. La Revolta Pagesa

ens ha obert els ulls socialment a una realitat que molts potser no coneixen bé. La mobilització de pagesos i ramaders va posar els punts sobre les i d'un món fart de treballar per poc retorn, sense reconeixement ni valorització, perquè els preus de les seves produccions, sigui fruita, verdura o carn, cauen per competències gegants, sense tenir en compte la inversió, les despeses i la feina que hi ha al darrere i, per tant, la repercussió humana d'això. Humana i planetària. Com diu l'Eloi, a la muntanya que ell coneix bé, «sembla que volen fer com una prehistòria, recreant tot el que aleshores hi havia». Parla de la reintroducció de l'os bru, del llop, dels porcs senglars... «Tanta fauna salvatge ara fa que nosaltres ens hàgim d'adaptar-

D'esquerra a dreta, el Daniel, l'Eloi, el Josep Anton i la Maria Rosa.

VAL D'ARAN

Era essência des Pirenèus

Pura NATURA

www.visitvaldaran.com

DOSSIER

FIRES I MERCATS

GUILLEM LLUCH TORRES > COORDINACIÓ

Dies de negoci i bullici	30	GUILLEM LLUCH TORRES [Barcelona, 1986. Periodista]
La fira de Salàs	32	SISCO FARRÀS [Salàs de Pallars, 1953. Professor d'Història i col·leccionista] JACINTO BONALES [Trem, 1969. Historiador i arxiver]
Paranyers, pelleters i abrics de pells	35	LORENA FARRÀS PÉREZ [Isona, 1984. Periodista]
Quatre fires i un mercat lluït	36	MERITXELL BELLERA FRANCÈS [Trem, 1987. Periodista i humanista]
Fer mercat a la carena	39	IGNASI ROS FONTANA [Lleida, 1969. Historiador]
El dilluns, triple mercat a Trem	40	LORENA FARRÀS PÉREZ [Isona, 1984. Periodista]
Territori i gastronomia	42	ALBA ALEGRET ESCALES [La Pobla de Segur, 1990. Periodista]
El garrot de tintolaina	44	FERRAN RELLA [Esterrí d'Àneu, 1954. Professor]
Avui és fira a Sort	46	CARME ESCALES [Barcelona, 1970. Periodista]
Es hèires ramadères d'Aran	48	MANU MOGA RELLA [Vielha, 1985. Periodista]
Vilaller, un poble firaire	52	JOAN RAMON PIQUÉ BADIA [Aneto, 1973. Historiador]
PERFIL > Tomàs Jordana	55	SÍLVIA COLL VILA [La Central de Capdella, 1976. Traductora i comunicadora]
160 anys donant vida al Pont	56	NÚRIA CASTELLS [Barcelona, 1967. Periodista i empresària]
Set segles de fira	58	MAR BACARDIT CASTELLANA [Terrassa, 1990. Professional de l'hosteleria]

**Cistell de pomes i peres
per anar a vendre a mercat.**
FOTO: Gerard Arderius.

Dies de negoci i bullici

Guillem Lluch Torres > TEXT

Les fires i els mercats han estat, i encara són, molt més que uns simples espais on comprar o vendre productes. Tradicionalment, han tingut un rol molt important en la vida social de les nostres comarques, fins a convertir-se en el batec setmanal de pobles, viles i ciutats, o en punts de trobada anuals que omplien i omplen de bullici els seus carrers i places. Els Pallars, la Ribagorça i Aran són uns territoris molt rics en fires, especialment ramaderes, i algunes tenen unes arrels tan profundes que costa trobar-ne l'origen.

Comencem aquest recorregut al Pallars Jussà, concretament a Tremp. La Meritxell Bellera ha escrit un reportatge sobre les quatre fires que havia arribat a tenir la capital comarcal. Algunes han perdurat al llarg dels anys, però adaptant-se als canvis de la societat i, de fet, una que s'havia perdut, la de Sant Tomàs, s'ha recuperat recentment, però amb un format diferent de l'original, justament per adaptar-se als nous temps.

Els darrers anys, Isona s'ha fet un nom en l'àmbit de les fires de la comarca pel fet de dedicar-ne una als bolets. Unes dècades enrere, però, la població era coneguda per la Fira de la Pell, un certamen on, com el seu nom indica, s'hi exposaven i venien pells d'animal. Tal com expli-

ca la Lorena Farràs al seu article, la Fira de la Pell es va deixar de fer quan la legislació i la creixent consciència social sobre els drets dels animals van posar fi al que, amb ulls d'avui, podríem qualificar de museu dels horrors, com diu la mateixa autora.

Si parlem de fires ramaderes al Pallars Jussà, no podem obviar-ne dues que han estat cabdals. Una no ha arribat fins als nostres dies, però la gran importància que va arribar a tenir va fer que, fa uns anys, es creés una jornada per rememorar com eren aquells dies. Es tracta de la Fira de Salàs de Pallars, de la qual ens parlen en un article dues autoritats en la matèria, el Sisco Farràs i el Jacinto Bonales. La que sí que ha arribat als nostres dies és la Fira ramadera de la Pobletta de Bellveí, a la vall Fosca, que té prop de 700 anys de vida. De fet, al poble s'hi celebraven fins a quatre fires al llarg de l'any, però la que ha perdurat i encara manté una salut envejable és la de tardor, tal com explica la Mar Bacardit al seu article. Un reportatge que ha complementat la Sílvia Coll amb el perfil

del Tomàs Jordana, un ramader d'Astells que tota la vida ha dut bestiar a la fira i que n'ha viscut en primera persona l'evolució al llarg de les darreres dècades.

Esquelles de bestiar.
FOTO: Gerard Arderius.

Flamisell avall, a la Pobla de Segur, també s'hi han fet nombroses fires al llarg de la història. Aquestes, tal com explica l'Alba Alegret al seu reportatge, han anat canviant i adaptant-se als nous temps, però una de les fires que ha quedat més marcada a la memòria col·lectiva poblatana ha estat, sens dubte, la Promopallars.

Situada a les antípodes de la Promopallars, cronològicament parlant, hi ha els mercats de carenes, dels quals parla l'Ignasi Ros. Es tracta dels punts de compra i venda de bestiar que s'habilitaven, segles enrere, als llocs de més trànsit del nostre Pirineu, les carenes i les serres muntanyoses, com les que separen la vall Fosca de la vall d'Àssua.

Situats ja al Pallars Sobirà, no podíem deixar de parlar de dues fires amb molts segles d'història a les esques. D'una banda, la Carme Escales ha escrit sobre la Fira de Tardor de Sort, nascuda com una cita anual de tractants i criadors de bestiar, amb prop de sis segles de vida. De l'altra, el Ferran Rella ha recreat, a través d'un relat novel·lat, com era fa unes dècades la Fira de Santa Teresa d'Esterri d'Àneu i com ha evolucionat fins als nostres dies. Ho ha fet a través d'un text literari on recrea l'experiència firaire de Tomeu de casa Miquèu d'Alós.

Tractants de bestiar a la Fira de Santa Teresa d'Esterri d'Àneu.
Tardor de 1991 // FOTO: Joan Blanco. PROCEDÈNCIA: Consell Cultural d'Àneu (fons Joan Blanco).

Al'altra banda de la Bonaigua, a Aran, les fires ramaderes també hi han tingut i encara hi tenen un pes destacat i un bon estat de salut, tot i la lògica adaptació als temps. Arties, Vielha, Bossòst i Les conserven importants fires, i el Manu Moga n'escrivi la història en un altre dels reportatges d'aquest dossier.

Pel que fa a la Ribagorça, Barruera o Vilaller mantenen encara fires ramaderes. En aquesta darrera població s'hi havien arribat a fer tres fires, però la de Tots Sants, amb els orígens a finals del segle XVIII, és l'única que ha arribat fins als nostres dies, i ho ha fet amb molta força, tal com constata el Joan Ramón Piqué al seu article.

Més enllà de les fires, en aquest dossier també hem volgut fer una incursió en alguns dels mercats que, setmana rere setmana, abasteixen de productes i es converteixen en un punt de trobada del veïnat.

D'una banda, la Núria Castells s'ha centrat en el mercat del Pont de Suert. Amb diverses ubicacions al llarg de la història, ha esdevingut un nexa i punt de trobada dels ribagorçans de banda i banda del límit administratiu entre Catalunya i l'Aragó. De l'altra, la Lorena Farràs ha escrit sobre el 'triple mercat' que cada dilluns, des de l'any 1664, acull la ciutat de Trepmp i que atrau compradors d'arreu de la conca 🐾

La fira de Salàs

UNA ACTIVITAT QUE, MALGRAT DESAPARÈIXER ELS ANYS SETANTA, HA DEIXAT UNA EMPREMTA ARQUITECTÒNICA EXCEPCIONAL: LES ERES PORXADES I ELS CAFÈS CANTANTS

Jacinto Bonales i Sisco Farràs > TEXT

La fira de Quaresma de Salàs de Pallars va arribar a ser una de les principals ciutats del sector ramader de la península Ibèrica en el transcurs dels segles XIX i XX. Ramblers, negociants i companyies de la meitat oriental d'Espanya tenien la cita any rere any per firar-se amb bons cavalls i amb les millors mules del mercat peninsular. Aquest fet convertia la petita vila pallaresa en el gran centre de negoci que ompliria la bossa de nombroses famílies per passar l'any.

Però no sempre va ser així. Salàs de Pallars, com altres viles catalanes, va ser un centre firaire durant segles. En diferents dates repartides al llarg de l'any se celebraven diverses fires per tal de donar sortida als productes comarcals i fer arribar a les llars pallareses mercaderies arribades d'arreu. El naixement de les fires de Salàs data d'un any incert entre 1336 i 1342, i el seu origen va ser clarament feudal i de confrontació. Què vol dir això? Doncs que a diferència de les viles que obtenien el privilegi reial de fer fira, a Salàs de Pallars es va seguir un camí força diferent: el comte Arnau Roger II de Pallars va crear en aquesta vila una fira sense llicència reial per la

festa de Santes Creus de setembre, i un mercat tots els dijous coincidint amb el dia de mercat de la vila de Tremp. Segons els trempolins –i no havien d'anar gaire errats–, ho va fer amb mala fe precisament per danyar el seu mercat, amb l'agreujant que el comte va prohibir als habitants dels dominis del comtat de Pallars d'anar al mercat de Tremp amb aliments, i fins i tot va requisar els productes que anaven cap a aquesta vila.

Cal tenir en compte que dins d'un ambient feudal de gran violència i disputes, una confrontació com aquesta era força habitual. El comte de Pallars volia convertir Salàs de Pallars en el centre econòmic del territori en contrapès a Tremp, vila sota condomini del rei i del bisbe d'Urgell que ja en aquelles dates destacava per la seva activitat econòmica.

L'any 1380 el rei Pere el Cerimoniós va legalitzar la fira, que es consolidà igual que les disputes entre la vila de Tremp i el comte de Pallars, en especial quan aquell any el comte Hug Roger II va demanar i obtenir del rei Pere una segona fira o 'tornafira' a Salàs, és a dir, una segona fira creada per tal d'aprofitar el retorn dels marxants cap al seu lloc d'origen i poder cobrar tots aquells productes que en la primera fira havien venut a l'engròs i 'al fiar'. En resum, el comte, a instància dels veïns del Pallars, intentava convertir les

simples fires en veritables centres de negoci. És més, l'any 1408 el rei Martí premiava el comte Hug Roger de Pallars amb la concessió d'una altra 'refira' de fins a quinze dies al novembre. Finalment l'any 1420 la reina Maria concedia a Salàs de Pallars, a prec del comte, altres dues fires de quinze dies, la de quaresma i la de la primera dominica de Pasqua.

Cinc fires. En el transcurs dels primers segles les cinc fires s'anaven esgraonant al llarg del cicle econòmic anual. La primera se celebrava per Santes Creus de setembre i era la típica fira de finals d'estiu i principis de la tardor que més abundava arreu de Catalunya. Era la fira agrícola per excel·lència on confluien els pagesos que ja disposaven dels productes per a vendre, fonamentalment els cereals, al temps que adquirien teixits, calçats, aliments forans i objectes que pujaven els firaires. Sense oblidar-nos de la importància de la ramaderia ovina, ja que per Sant Miquel de setembre tots els ramats transhumants havien de sortir de les pastures d'estiu i desplaçar-se cap a la terra plana. Evidentment, també era una fira de negoci ramader on s'emparaulaven les pastures, es contractaven pastors i els grans ramaders temptejaven els preus per realitzar negocis a les properes fires.

La segona fira del calendari de Salàs de Pallars era pel dimarts després de

Arribada de firandants a la Carretera. Any 1950 // PROCEDÈNCIA: Fons Casa Monsó.

Sant Martí de novembre. Era clarament una fira ramadera de segon ordre que era utilitzada per a la redistribució de caps de bestiar. Hi assistien els ramaders locals i els petits i mitjans pagesos amb bestiar que aportaven els sobrants dels seus ramats. Seguia, amb pocs dies de diferència, la fira de Sant Nicolau de desembre que, com l'anterior, també era destinada a la venda de bestiar sobrant, però que tenia un paper fonamental en la comercialització d'un dels principals productes agrícoles de la conca de Tremp: el vi. A la fira de novembre es venien els sobrants del vi de la collita de l'any anterior i tant a aquella com a la de desembre, quan ja es pot saber del cert la quantitat i la qualitat de la collita

de l'any, es duïen a terme els contractes i acords per a la venda de vi durant l'hivern i la primavera següents.

Continuava la fira del primer dimecres de quaresma, en un moment en què pràcticament no hi ha fires enlloc de Catalunya. Era el moment en què es començaven a obrir els ports i calia baixar a Salàs de Pallars a tancar els tractes, és a dir, a pagar ni que fos una primera part del vi aparaulat entre novembre i desembre. A partir d'aleshores, els traginers agilitzaven els viatges de vi i oli cap a muntanya on aquests productes es revendrien a botigues i tendes comunals, i part fins i tot travessava el Pirineu.

El cicle firal es tancava el mes d'abril amb una fira menor que, de

nou, estava relacionada amb el moviment transhumant del bestiar oví, que llavors feia el camí invers des de la plana cap al Pirineu.

Totes cinc fires de Salàs se celebraven sempre al mateix lloc, a la plaça del Mercat, a l'aixopluc dels porxos. Cal tenir en compte que no es tractava de fires de mostres, sinó d'uns dies on els pagesos, comerciants i negociants s'aplegaven per arribar a acords de transaccions a l'engròs, cobrar arrendaments i pagar deutes. El vi, l'oli, els cereals i les fruites no sortien dels cellers i grangers fins que els traginers passaven a recollir-los dies, setmanes o mesos després que s'hagués arribat a un acord verbal a la plaça del Mercat. Aquesta, però, no estava buida, ni molt menys, perquè les operacions de negoci movien moneda i això era una atracció per a mercaders i menestrals que, ells sí, oferien els seus productes sota els porxos de la plaça.

A partir de la guerra dels Segadors i el consegüent Tractat dels Pirineus, tot al Pallars i a les comarques veïnes va canviar i, a poc a poc, la fira de quaresma de Salàs de Pallars va modificar el seu caràcter. La pèrdua de la Catalunya Nord va trencar la xarxa comercial tradicional de Catalunya, que es va haver de reestructurar de nou. Pel que fa referència a la nostra fira, la pèrdua territorial va suposar d'una banda la pèrdua del principal bloc territorial productor i criador de cavalls i de mules; i, d'altra banda, es va crear la frontera internacional pròpiament dita, amb la corresponent progressiva creació d'aranzels duaners que gravaven la importació de mules franceses. Cal tenir en compte que el centre de França, en concret l'Auvèrnia, era el centre principal productor de mules de l'occident europeu i que era d'allà d'on se subministraven tant els catalans com els valencians i els aragonesos.

A dalt, el firal al Raval del Vall, l'any 1905 // PROCEDÈNCIA: Album Meravella.

A baix, el tracte a l'era Lledós, els anys 1950 // PROCEDÈNCIA: Fons Casa Monsó.

Quatre fires i un mercat lluït

EL PORC, ELS ALLS, LA LLANA, LA MAQUINÀRIA AGRÍCOLA, LES MOSTRES GASTRONÒMIQUES...
LA TRADICIÓ FIRAIRE DE TREMP HA EVOLUCIONAT PER ARRIBAR AMB FORÇA ALS NOSTRES DIES

Meritxell Bellera Francès > TEXT

«La tradició econòmica de Tremp ha anat sempre lligada a la comarca, amb qui sempre ha tingut un paper bàsic de relacions comercials. Des de temps molt remots hi ha referències de l'existència de fires i mercats a Tremp, i això, òbviament, obeeix al paper de les comunicacions, que van lligades als rius». «Tradicionalment acudien als mercats i fires de la ciutat des de pagesos i ramaders a vendre llurs excedents fins a marxants d'arreu del país a vendre els productes més diversos. Les fires i els mercats omplien la ciutat de gent que comprava i venia enmig d'una bullícia impressionant.»

Aquest parell de paràgrafs extrets del capítol 'L'estructura econòmica' del llibre *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil (1931-1938)*, de Francesc Prats Armengol, deixa palès que l'activitat comercial i, conseqüentment, la firaire, era un eix important de l'economia local trempolina.

Al llarg dels anys, les fires han anat i vingut. N'han sorgit de noves, segons les necessitats del moment, però també n'han desaparegut per canvis de costums, i fins i tot per inclemències meteorològiques. Les fires tal com les coneixem avui dia disten molt de les fires que una, dos i ja no diguem tres generacions enrere concebien com a tals. I Tremp no n'és pas cap excepció.

Precisament aquest hivern passat es va recuperar una fira que feia molts anys que no se celebrava, tot i que, malgrat recuperar-ne la data i el nom, l'estil és molt diferent. Es tracta de la Fira de Sant Tomàs, celebrada el 21 de desembre i coneguda popularment com la Fira del Tossino.

De Sant Tomàs a Sant Bonifaci. Amb motiu d'aquesta recuperació, es va demanar a la historiadora trempolina Joana Franch que en fes una recerca i se'n va publicar un article. Quedo amb ella perquè me n'expliqui alguns detalls i em comenta que la fira es va celebrar fins el 21 de desembre de 1964 i que el nom popular li ve pel principal producte que s'hi podia trobar. El porc és un producte hivernal, les cases fan la matança i preparen el *mandongo* de cara al fred i abastir-se durant els mesos d'hivern. No se sap ben bé la data d'origen ni la circumstància que la va crear, però sí que per ressenyes periodístiques queda palesa la seva importància tant pels veïns i veïnes de la població com dels pobles dels voltants. En ser una fira que marca l'inici de l'hivern, estava molt condicionada pel temps, un factor que, explica la Joana, marcava tant l'afluència de compradors com de bestiar a vendre. Però no vol dir que fos negatiu de bones a

primeres, ja que es regia per la llei de l'oferta i la demanda: a menys oferta, preus més alts, i a la inversa.

Aquesta fira, però, feu la seva última celebració com a tal l'any 1964, ja que es va decidir traslladar-la al mes de maig, per Sant Bonifaci, patró del poble. I no només en canvià el sant, sinó també la temàtica. Els canvis tecnològics i socials van fer que la maquinària agrícola i el sector serveis prenguéssin el relleu a la ramaderia i el sector primari que fins llavors havien estat els eixos principals de la fira.

La Fira de Primavera, celebrada per Sant Bonifaci, va esdevenir llavors la principal fira de Tremp. El bon temps i la varietat de mercaderies feu que fos molt concorreguda i encara ara, malgrat haver anat canviant de format i de nom, segueix vigent.

Al llibre editat l'any 1994, amb motiu del trentè aniversari de la Fira de Primavera *Tremp, trenta anys de fira (1964-1994)*, s'explica que aquesta fira «té un caire diferent; és a dir, no tant de transacció de compra i venda, sinó més d'exposició de maquinària de tot tipus i de serveis institucionals i comercials en general.»

Es considera que els anys de màxima esplendor de la Fira de Primavera van ser entre 1968 i 1977. Després, va venir un període de canvis, i el 1990 es

Ajuntament
Naut Aran

AQUEST AJUNTAMENT ÉS
COL·LABORADOR DE LA
REVISTA GARONA-NOGUERES

A dalt, Fira dels Alls a Tremp. Any 1968.
 PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del
 Pallars Jussà (Fons Jordi Mir Parache).
**A baix, maquinària agrícola a la fira de
 Tremp. Any 1967 // PROCEDÈNCIA:**
 Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (Fons
 Ricard Subirà Hereu).

El turisme rural i la posada en valor d'activitats tradicionals van ser altres motius que van portar a introduir canvis a la fira, com la ja comentada mostra d'artesania als anys noranta i que va suposar energies renovades i un revulsiu per a l'esdeveniment.

Amb els anys, la Fira de Primavera ha sofert nombroses variacions fins a arribar als nostres dies. De transaccions agrícoles, a exposició de maquinària de camp, a una fira multisectorial amb presència d'empreses, entitats i productors bàsicament locals i comarcals, tot i que també alguns de forans, i actualment és la Fira Pallars Terra de Corder. Una barreja de la fira tradicional amb un aparador de la gastronomia típica de la zona i que posa èmfasi en la carn de corder, un producte molt arrelat al Pallars. La típica fira de parades correlatives a la rambla Doctor Pearson que havia caracteritzat sempre la Fira de Primavera es veu complementada per activitats gastronòmiques com àpats populars i tastos, activitats culturals i espectacles infantils i musicals que ofereixen als assistents una experiència completa que combina la vessant comercial amb un espai d'oci. I si bé se celebra al voltant de Sant Bonifaci, normalment el cap de setmana anterior, no es fa coincidir mai amb la festivitat.

L'últim dilluns de mes, mercat més gran. Una altra fira, però que per a molts va quedar força diluïda per la seva coincidència amb el mercat setmanal, va ser la que es va instaurar l'any 1949 amb

va prendre la decisió d'introduir l'artesania pirinenca com a reclam.

Malgrat la Fira de Sant Tomàs ser l'antecedent de la de Sant Bonifaci, i el rerefons agrícola, la introducció de maquinària del camp que podien vendre els comerciants de Tremp i els electrodomèstics van fer que fos molt popular.

A poc a poc la fira es va adaptant als nous temps i demandes i, a mitjan anys setanta, les transaccions comercials ja no tenen el paper principal. L'any 1976 se celebra el primer concurs de carrosses, fet que denota la incorporació d'activitats fora de l'àmbit estrictament

econòmic, tal com cita el llibret de Fira: *«Ahora, en el momento presente la feria ha desbordado su específica actividad industrial, comercial y agrícola con una expansión fecunda hacia otras actividades socioculturales de las que tanta necesidad tiene una comarca aislada como la nuestra.»*

De manera que queda clar el pas de la vessant agrària al comerç, serveis i oci. Una tendència que ve del tarannà social global, i al qual la fira simplement hi respon. La fira, que havia començat amb exposició de maquinària, ara es reinventa donant el protagonisme al comerç i a les associacions.

Ajuntament de Talarn

AQUEST AJUNTAMENT ÉS
 COL·LABORADOR DE LA
 REVISTA GARONA-NOGUERES

Territori i gastronomia

LES FIRES EREN EL LLOC DE TROBADA DE TRANSACCIONS ECONÒMIQUES I DE MOSTRA DE PRODUCTES MÉS IMPORTANT; A LA POBLA, LA PROMOPALLARS VA SER-HO DURANT 50 ANYS

Alba Alegret Escalas > TEXT

Corria l'any 1966 quan un grup de poblatans conscients de l'evolució industrial, comercial i turística que arribava a la zona va decidir organitzar un esdeveniment que donés major transcendència a la fira ja existent i servís de recurs de desenvolupament tant local com comarcal. La premsa de l'època explica que es tenia l'objectiu de transformar l'antiga fira del mes de juny en una mostra agrícola i industrial per influir en el pensament i vida econòmica dels Pallars. Amb la fira, que es va anomenar Fira Exposició de Nostra Senyora de Ribera, es pretenia estendre el coneixement dels nous productes, tant en l'àmbit de la maquinària agrícola i ramadera i del transport, així com en la de pinsos compostos i els avantatges econòmics que proporcionava la seva utilització.

A la tercera edició de la fira ja hi va haver un centenar de firmes exposidores i un recinte firal de 15.000 m². Josep Llovera i Josep Verdú, organitzadors

de la fira, declaraven: «És una fira que vol accelerar el desenvolupament de les comarques pirinenques, que tenen un futur brillant si s'aprofita la riquesa de la naturalesa que tenen. També perquè són una zona ideal perquè hi creixin les explotacions ramaderes que han de fer una gran inversió en maquinària i ús d'abonament i pinsos compostos per esdevenir negocis de gran rendibilitat». La premsa de l'època qualifica la fira d'un aparador d'avenços tècnics que podien col·laborar en el desenvolupament del sector ramader, que es considerava la principal font de riquesa de les comarques pallareses. Per aquest motiu, es pretenia oferir una promoció massiva de la ramaderia amb cursets i noves tècniques. Cal tenir en compte que l'any 1968 es recollien 25.000 litres de llet diaris entre la Pobla i pobles del voltant.

La cinquena edició, l'any 1972, passa a dir-se Fira Exposició de Primavera i es trasllada del juny a l'abril. Jaime Martí-

nez, qui n'era el director, explica en una entrevista al *Diario de Lérida* que es va veure que el juny no era una bona època perquè la fira no «tenia tanta brillant» i que es feia un balanç positiu del canvi de dates. A més, remarca també que es pretenia que fos una fira monogràfica de ramaderia i que, per aquest motiu, el concurs de bestiar n'era l'esdeveniment més important. Així doncs, a poc a poc la fira s'especialitzava cada cop més en la ramaderia amb un únic objectiu: millorar les tècniques i la maquinària perquè aquesta seguís sent font de riquesa de les nostres comarques.

Aquell any, 25.000 visitants van passar per la fira, en una època en què el Pallars Jussà tenia només 16.200 habitants. Val a dir que durant el cap de setmana no només hi havia activitats centrades en la ramaderia, sinó que s'hi podia veure un concurs d'habilitats tractoristes, una desfilada de *majorettes* o, fins i tot, una mostra canina.

La creació de la Promopallars.

Passats 22 anys de la primera fira, l'Ajuntament de la Pobla decideix fer un canvi i crear la marca Promopallars amb l'objectiu que la fira passi a ser l'aparador del turisme dels dos Pallars. Amb el nou nom es proposa una nova data que es consolidarà al llarg dels anys: la fira se celebraria el cap de setmana més proper a la

Tercera edició de la fira exposició.

Any 1968 // PROCEDÈNCIA:

Arxiu Casa Verdú.

Mare de Déu de Ribera, el 17 de juny. El patronat de la fira, que es va crear el 1988, va registrar la marca i preveia la creació d'un estand itinerant i també una revista trimestral que s'havia de distribuir entre les biblioteques de la xarxa de biblioteques públiques de Catalunya. D'aquestes dues idees només la primera va fer-se realitat i l'estand recorria algunes fires de Catalunya, com per exemple la de Sant Josep de Mollerussa l'any 1991. Amb el nou nom, la fira pretenia aglutinar institucions i empreses de les dues comarques per aconseguir més promoció i, alhora, més finançament.

Paral·lelament a la promoció del turisme, amb la Promopallars arriba la promoció dels productes de la zona i es crea, el 1989, el concurs de xolissos i el 1990 el saló agroalimentari, dues propostes que es van allargar fins a l'edició de 1996. L'objectiu d'aquestes dues iniciatives era, principalment, donar a conèixer la gastronomia pallaresa, així com donar valor a la labor artesanal i la tradició en el camp alimentari que hi havia als Pallars. Tot i l'aturada d'aquestes dues propostes, el 1998 es posa en marxa un concurs agroalimentari que tenia quatre categories: formatge, formatge llenguat, xolís i ratafia, on van participar persones dels dos Pallars, la Ribagorça i la

Cerdanya. Amb el concurs es pretenia potenciar l'oferta gastroalimentària com a promoció de les comarques pallareses i la captació de turisme de qualitat.

Cap a una fira multisectorial. La fira de la Pobla es va anar adaptant als canvis socioeconòmics i, amb el pas del temps, la Promopallars es va convertir en una fira multisectorial, que donava especial ressò al sector agroalimentari i artesà. Així doncs, la fira es va convertir en un espai en què es podien trobar estands de qualsevol dels sectors existents als Pallars i que també tenia un espai destacat per a l'automoció.

Als anys 2000 es busquen noves fórmules per a la fira i, durant algunes edicions, es converteix en un mercat medieval que ocupava el carrer de la Riba i la plaça de la Pedrera. Durant aquest període, en destaca també la carpa de 300 metres quadrats que muntava l'Associació de Comerciants i Industrials de la Pobla, en què hi havia una mostra dels diversos comerços del poble. Finalment, l'any 2008 la fira es trasllada a un nou espai, al

voltant de Casa Mauri, i busca noves fórmules que en permetin la continuïtat. Es crea un espai artesà i es tendeix a buscar una certa especialització temàtica, com per exemple la fusta i els aprofitaments forestals.

La fi d'una època. Amb l'arribada d'internet i les noves tecnologies les fires multisectorials van perdent importància i el sentit inicial, cosa que es veu reflectida en les darreres edicions de la Promopallars. Així doncs, l'any 2017, coincidint amb el 50è aniversari de la fira, se'n celebra la darrera edició. Marc Baró, alcalde de la Pobla, explica que des de l'Ajuntament es va veure que aquell model de fira ja estava esgotat i que calia buscar noves fórmules que, sobretot, potenciessin els productes de qualitat que s'estaven elaborant a la Pobla i al Pallars. Així doncs, l'any 2018, es posa en marxa el festival de cervesa Red Mountain Beer Fest i, a causa de la covid, fins el 2022, no arriba el festival Vian-da. Amb aquests dos esdeveniments es dona protagonisme als productors del territori des d'una fórmula que permet al visitant gaudir del producte i que, en el fons, no oblidia l'ànima d'aquella Fira de Primavera ni de la Promopallars: posar en valor el producte de qualitat que ofereix el nostre territori 🍷.

A dalt, l'estand de la fàbrica de licors Portet i la mostra de maquinària agrícola. Fira de 1968. PROCEDÈNCIA: Arxiu Casa Verdú.

160 anys donant vida al Pont

EL MERCAT DEL PONT DE SUERT HA ESDEVINGUT, DIVENDRES RERE DIVENDRES, L'EIX VERTEBRADOR DE L'ACTIVITAT SOCIAL I ECONÒMICA DE LA RIBAGORÇA CATALANA I ARAGONESA

Núria Castells > TEXT

El mercat setmanal del Pont de Suert té 160 anys d'història —els primers documents parlen de 1855— i ha ocupat diversos espais de la població, fins i tot ha canviat de dia de celebració, però sempre ha sigut l'eix vertebrador de la vida del poble, el cor de la seva activitat socioeconòmica.

Tothom a la Ribagorça ha anat alguna vegada o va sovint al mercat del Pont. Tothom hi ha comprat algun producte o n'és client habitual, faci fred o calor, plogui o nevi, sigui dia feiner o festiu. Primer se celebrava en diumenge i després va passar a celebrar-se en divendres, sempre a l'aire lliure. L'horari sempre és de les vuit del matí a les dues del migdia. La nit abans ja arriben molts paradistes i s'instal·len, i l'endemà comencen a muntar a partir de les set. La zona queda reservada a les parades i es prohibeix l'estacionament i circulació de vehicles amb el previ avís de l'Ajuntament.

La primera ubicació va ser el carrer Major, després es va traslladar a la plaça del Mercadal i, finalment, al carrer Canaleta i Ciutat de Lleida, on segueix ara. Puntualment, i durant el període de la covid-19, el mercat es va ubicar al carrer Salencar. Hi ha paradistes que fa més de 30 anys que posen la seva parada al mercat del Pont, alguns pertanyen a diverses generacions de firaires, el negoci dels

quals ha passat de pares a fills i nets. El màxim de parades que va arribar a acollir el mercat va ser 50. De vegades hi havia baralles per ocupar els millors llocs del mercat i després es van adjudicar per antiguitat. En l'actualitat n'hi ha una quinzena. Els preus per metre de parada també han augmentat.

La majoria de paradistes es coneixen i coincideixen en tots els mercats setmanals del Pirineu —dilluns Tremp; dimarts, Sort; dimecres, la Pobla de Segur, dijous, Vielha; divendres, el Pont de Suert i dissabte, la Seu d'Urgell—. Els temps han canviat, les vendes en línia han fet mal també als mercats de poble però resisteixen com alguns comerços familiars petits. Alguns s'han

adaptat als nous temps i ofereixen venda en línia. Altres prefereixen potenciar la venda de proximitat amb ofertes immillorables i el tracte humà amb els clients de tota la vida o les noves generacions de compradors del poble. La qualitat dels productes i la possibilitat de canviar-los fan del mercat del Pont de Suert un petit refugi de consum responsable en la voràgine actual. A més d'alimentació, es poden comprar productes de lleure i cultura, tèxtil i moda, equipament de la llar i personal.

El mercat del Pont està considerat no sedentari perquè és ambulat i la majoria de paradistes són autònoms, tot i que també hi ha assalariats i societats limitades. La gestió del mercat és municipal i està regulada des de fa anys per l'Ajuntament del Pont. La distribució, vigilància, compliment de la llei, cobrament de taxes i neteja corren a càrrec dels serveis municipals. Antigament, al Pont, com a la resta de mercats de poble, molts paradistes eren persones que desenvolupaven el seu ofici al carrer i muntaven la parada davant del seu taller o casa.

El testimoni de l'agutzil. Un dels que sap més coses del mercat del Pont és el durant molts anys agutzil del poble i actualment jubilat Josep Riu, que recorda els canvis que ha anat experimentant el mer-

La Fira de la Girella

La Fira de la Girella del Pont de Suert és força moderna, ja que té l'origen l'any 2000. Tot i això, en aquests pocs anys de vida, ha aconseguit fer-se un lloc en l'imaginari col·lectiu del poble i l'entorn. El tercer o quart diumenge d'octubre, el nucli antic del Pont de Suert i els carrers dels voltants s'omplen de parades de tota mena, així com de demostracions d'oficis vinculats al món rural. La plaça del Mercadal es converteix en l'epicentre d'aquest embotit únic, elaborat amb carn de corder. Així, a banda de les parades de xarcuteries que en venen, la Confraria de Sant Sebastià organitza una concorreguda demostració i degustació de girella.

cat, com ara les diferències entre el mercat a l'hivern i l'estiu. Mentre a l'hivern es reduïa el nombre de parades, a l'estiu n'apareixien de noves.

Gemma Colom va fer un treball de recerca del mercat del Pont des de la vessant històrica, social i econòmica, on situava el mercat com a punt de trobada de tota la comarca de l'Alta Ribagorça i també de la Ribagorça aragonesa. És l'epicentre de relacions humanes per excel·lència, un lloc on quedar per parlar, fer tractes o compartir converses i experiències. Els dos fets socialment més remarcables a la zona són els mercats i els funerals, ja que és on va tothom i on es troba la gent, fins i tot la que fa temps que no veus.

Colom explica que el dret de fer mercat al Pont el van concedir el baró d'Erill i l'abat del Monestir de Lavaix i que va néixer en una cruïlla de camins que, de fet, és com va néixer el mateix Pont de Suert. Originàriament el mercat era també fira ramadera i agrícola i s'hi feien transaccions. El mercat com a cita setmanal va començar a celebrar-se el 1855 els diumenges i s'hi venien les

carns i verdures dels corrals i horts dels autòctons, a més de ser una eina d'intercanvi per als veïns i gent de pas cap a França o el sud. El canvi de la plaça Mercadal al carrer Canaleta es va produir el 1978 i cap als anys noranta es va traslladar al carrer Ciutat de Lleida. El canvi de diumenge a divendres es va produir als anys vuitanta, d'acord amb el canvi d'hàbits dels compradors, que ja no compraven en diumenge i preferien comprar en dia feiner.

Relació comercial i social. Els divendres a l'Alta Ribagorça són bàsicament els dies de mercat al Pont, fet que incrementa el nombre d'usuaris a altres establiments i organismes oficials, com oficines bancàries, CAP, Consell Comarcal, Mossos... de la ca-

pital de la comarca, aprofitant que es va al mercat. Parlant amb els paradistes més antics, que fa més de 30 anys que venen al mercat del Pont, podem adonar-nos de la vinculació no només econòmica amb el poble, sinó també emocional amb l'entorn i la seva gent. El mercat és com una segona casa per a ells, treballadors de vida ambulants. La clientela els coneix com si fossin de la família i confien plenament en els seus consells i productes. Els bars del voltant del mercat també formen part de la història de les parades. Als bars hi esmorzen i dinen paradistes i clients, són testimonis de l'anar i venir d'uns i altres. Al mercat també hi tenen cabuda petits productors de la comarca i és escenari en campanya electoral de visites de polítics i autoritats. Tothom es passeja pel mercat encara que no compri. Sempre hi ha alguna cosa que et sorprèn, que et recorda vells temps, que t'anima o engresca, que et convida a consumir amb calma i la confiança d'abans.

No cal dir que una visita al mercat del Pont mereix també una aproximació al nucli antic del poble, situat a pocs metres i de fàcil accés. Es pot visitar el Palau Abacial, actual Arxiu Comarcal, l'església vella que acull la col·lecció d'art sacre i els carrers del nucli vell, que conformen el lloc on al principi s'havia celebrat el mercat, carrers plens d'història on si es para l'orella en silenci es poden sentir les veus dels avantpassats feinejant i mercadejant en un món molt diferent al nostre. Un món que ha quedat encerclat entre els murs, balcons i finestres d'un barri que torna a ser mercat un dia a l'any, el de la Fira de la Girella del Pont de Suert, en què paradistes d'artesanía de tot tipus ocupen els racons del nucli antic rememorant els oficis i la història 🏡

A dalt, un ramat d'ovelles passant per l'antic pont penjant, conegut com La Palanca; a l'esquerra, l'antiga casa del Ponter de la qual només resta la finestra per on es cobrava el dret de pas sobre el Noguera Ribagorçana. El pont fou destruït per una riuada l'any 1963. PROCEDÈNCIA: Ajuntament de Pont de Suert. A baix, la plaça del Mercadal de Pont de Suert. FOTO: Claudi Gómez Grau. PROCEDÈNCIA: Arxiu fotogràfic de l'IEI.

El castell d'Arties

UNES EXCAVACIONS RECENTS HAN PERMÉS TREURE A LA LLUM NOVES RESTES DEL CASTELL D'ARTIES, UNA FORTIFICACIÓ DOCUMENTADA DES DE L'ANY 1283

Elisa Ros Barbosa > TEXT I FOTOGRAFIA

Fins a primers del present segle, del castell d'Arties només se'n coneixia la torre semicircular que s'erigia al centre de la plaça de l'Església. Malgrat això, a nivell documental teníem més informació. La notícia més antiga és de 1283, quan el castell va intentar resistir a les tropes franceses d'Eustaqui de Beaumarchais.

Posteriorment, sabem que el 14 de gener de 1379, el rei Pere el Cerimoniós va concedir un privilegi a Arties per construir un castell i guardar-lo amb una dotació de deu homes. Tenint en compte que la fortificació ja existia, el privilegi reial seria per reconstruir-lo, ja que possiblement es trobaria enrunat i sense guarnició. A aquesta refeta corresponen també els dos portals ogivals en les façanes de les edificacions annexes a l'església, un dels quals amb les armes reials a la clau de l'arc.

El castell torna a citar-se durant la rebel·lió del comte Hug Roger III de Pallars que l'agost de 1483 va ocupar la Val d'Aran. Al segle XVI, el castell és citat en un parell d'informes militars, un de l'any 1555 i l'altre de 1594. El motiu és la inestabilitat que es vivia a la frontera, provocada per les constants guerres amb França. Aquest és també el motiu pel qual el rei Felip II amplia

la dotació militar del castell, de deu a 20.000 homes, en un document datat el 15 de febrer de 1586.

Caldrà esperar a l'any 1613 per tenir una descripció detallada del castell. És la que ens ha deixat el visitador reial Juan Francisco de Gracia en la *Relación al rey Don Phelipe III, Nuestro Señor, Del Nombre, Sitio, Planta, Fertilidad, Poblaciones, Castillos, Iglesias y Personas del Valle de Arán, de los Reyes que le han poseydo, sus conquistas, Costumbres, Leyes y Gobierno*, un llarg i detallat informe per al rei d'Espanya Felip III sobre el passat i la situació present de la Val d'Aran. En aquest extens document explica que el castell constava d'un mur baix que ell anomena contramur, de 18 pams d'altura, sobre el qual aixecava reculada una alta muralla de 60 pams d'altura —uns 12 metres—, en la qual, a intervals, s'obrien saeteres i coronaven merlets. A les cantonades i al centre de cada llenç de muralla s'hi aixecaven torres. La porta d'accés al recinte la situa al mur de ponent.

La fi del castell. L'octubre de 1649, durant la Guerra dels Segadors (1640-1652), el castell va resultar molt malmès tot i que continuà exercint de presó. El 1763 començà la remodelació de l'espai,

es va enderrocar la muralla i es va terraplenar el terreny per formar una àmplia esplanada, amb funcions de cementiri, davant de la portalada de l'església. Al bell mig de l'esplanada restarà una torre, l'únic testimoni del castell. Es va construir un alt mur de contenció per delimitar l'esplanada pels costats nord i est.

A l'extrem est de l'esplanada s'hi construeix, l'any 1800, un portal monumental i una escalinata, com es recorda en una inscripció. L'espai mantindrà la funció funerària fins ben entrat el segle XIX, quan s'establirà l'actual clos del cementiri al sud del recinte.

La recuperació arqueològica. L'any 2002, unes obres al carrer dels Banhs van causar l'esfondrament del mur de contenció, així que van deixar al descobert el basament de la torre. D'aquesta manera, es comprovava que en realitat es tractava d'una bestorre integrada a la muralla.

Posteriorment, l'any 2007, es va dur a terme una excavació arqueològica a l'est del recinte, que entre altres coses va permetre localitzar, a una cota inferior, un tram de la muralla est del castell baixmedieval. Entre els anys 2010 i 2011, l'excavació arqueològica es va estendre per tota la plaça situada al costat nord de l'església, i es descobria així tot el llenç septentrional de la muralla amb una torre a cada extrem. D'aquestes estructures, situades a un nivell inferior, se n'ha diferenciat la traça en la nova pavimentació de la plaça.

Muralla del recinte castral del segle X recentment descoberta.

El registre arqueològic ha permès identificar les dues fases del castell: la muralla superior va ser construïda el 1379, mentre que el contramur sobre el qual s'assenta es tractaria d'un recinte castral d'època altmedieval, possiblement del segle X. Quedaven, doncs, per descobrir els flancs meridional i occidental del recinte.

Una nova oportunitat ha arribat aquesta primavera, en dur a terme una excavació preventiva a la parcel·la situada al costat de la rectoria d'Arties. L'excavació ha permès treure a la llum el llenç occidental de la muralla del segle X, que assoleix una longitud

d'uns 28 metres. Com en les altres parts conegudes, és atalussada, assoleix una altura d'entre 3 i 4 metres i havia estat aprofitada com a fonamentació per al mur d'una borda que ocupava la parcel·la a excepció de l'extrem nord. Aquí la muralla es troba molt arrasada i se'n conserven únicament una o dues filades de pedra. Malgrat això, s'hi pot observar el marxapeu de l'antic portal d'accés al castell, fet que concorda amb la descripció de Gracia.

Al l'extrem meridional de la zona excavada el mur sembla girar cap a l'est. Deu ser aquest l'inici del flanc meridional?

A dalt, muralla i torre del flanc septentrional del castell del segle XIV. Al detall, l'escut dels reis d'Aragó sobre la porta d'una antiga dependència del castell.

No ho podem pas afirmar, encara que alguns indicis així ho apunten. Ho fan pensar el fet que també gira el mur modern, sobreposat a la muralla que tanca el pati de la rectoria i també que, més a l'est, aquest té continuïtat en el camí central que divideix el cementiri.

Si tornem a Gracia, constatem que la *Relación* aporta moltes mesures i que aquestes s'expressen en pams, una unitat de longitud antiga, utilitzada a l'època. El problema radica en el fet que presenta variacions de valor segons regió o país. Així mentre el pam castellà equival a 21,19 centímetres; l'aragonès, a 19,11; el català, a 19,50, i l'aranès, a 23,70. Gracia no especifica quin és el pam que utilitza, però podem suposar que és el castellà, ja que la *Relación* va dirigida al rei Felip III. Tenint en compte, però, que Gracia era aragonès, també seria lògic pensar que utilitzaria el pam aragonès. Més improbables ens semblen el català o l'aranès.

Segons Gracia, els panys est i oest de la muralla tenien una longitud de 150 pams cadascun, que en cas dels castellans equivaldria a uns 31,78 metres i en cas d'aragonesos, 28,66, coincidint pràcticament amb la longitud del llenç occidental ara descobert. Els costats septentrional i meridional eren bastant més llargs, assolien els 260 pams, el que oscil·laria entre 55,09 i els 49,68 metres. Trobem també certa correspondència entre els 18 pams d'altura que Gracia dona al contramur i l'altura real d'entre 3 i 4 metres de la muralla descoberta.

De la descripció de Gracia es desprèn una fortificació regular, amb quatre flancs ben definits. Per contra, les restes materials descobertes posen de manifest un recinte castral més irregular, de forma més o menys ovalada.

La caldera volcànica d'Estac

AQUESTA FORMACIÓ SITUADA AL SUD DEL PALLARS SOBIRÀ ÉS UN EXEMPLE DE SUPERERUPCIÓ VOLCÀNICA; ES VA CREAR AL FINAL DEL CARBONÍFER, FA PROP DE 300 MILIONS D'ANYS

Agustí López Pla i Joan Martí > TEXT I FOTOGRAFIA

El vulcanisme és un dels fenòmens geològics que més fascinen l'ésser humà, i així ha estat des dels inicis de la història, en què la fascinació pels volcans ha estat present en cultures i religions de tots els temps. Aquesta atracció no és només pel poder i grandiositat que suposen les erupcions volcàniques, amb la seva tremenda capacitat destructiva, sinó també per les mateixes morfologies dels edificis volcànics i els paisatges associats, amb uns ecosistemes amb diversitats d'espècies com cap altre, i la riquesa del seu entorn, amb sòls fèrtils i recursos minerals i energètics de gran valor.

A més, els volcans són una finestra a l'interior del nostre planeta des de la qual podem observar processos increïbles, com la fusió de roques i formació de magmes, que fan evident que la Terra és un planeta dinàmic, amb constant moviment, que té una gran energia interna que s'allibera a poc a poc, però també en algunes ocasions de manera sobtada en forma de volcans i terratrèmols. És per això que els volcans els trobem associats a les zones de la Terra on més activitat geològica hi ha, és a dir, a les vores de les plaques tectòniques que formen la superfície terres-

tre i les zones de punt calent, aquestes allunyades de les anteriors, però també presenten una activitat inusual.

Pangea. Els volcans han estat presents al llarg de tota l'evolució de la Terra, on han tingut un paper essencial, que ha contribuït al desenvolupament de l'atmosfera i permeten l'aparició de la vida, i han estat testimoni dels esdeveniments geològics més importants que han anat configurant la superfície del nostre planeta. Un d'aquests va ser l'orogènia herciniana, que va anar associada a un episodi excepcional i únic com va ser l'acreció de tots els continents que hi havia en aquell moment, per formar-ne un de sol, el supercontinent Pangea. Aquesta acció de masses continentals va comportar l'aixecament i deformació dels terrenys que hi havia entre elles, i així va formar noves serralades muntanyoses, fenomen que en molts casos va anar acompanyat de magmatisme i vulcanisme.

A casa nostra, aquest moviment tectònic va ser el responsable de l'aixecament del que avui és l'eix central del Pirineu, el qual presenta materials plegats d'edat Paleozoica. Aquests van ésser altre cop deformats durant l'orogènia Alpina, que és la responsable de l'aixecament del Pirineu tal com el coneixem avui, i que, juntament amb l'erosió posterior, ens permet ara observar els materials i estructures que es van formar durant l'orogènia herciniana.

Un dels aspectes més representatius de l'orogènia herciniana és la seva associació amb un magmatisme molt intens que va donar lloc a la formació d'un gran volum de magmes en el mantell superior i base de l'escorça, els quals van ascendir i es van emplaçar a diferents profunditats. Van donar lloc així a grans masses granítiques com els massissos de la Maladeta o Mont Louis-Andorra. Aquests magmes també van arribar a la superfície i van generar un episodi volcànic molt important, i del qual avui encara podem veure els vestigis al llarg d'una franja contínua de terreny, al vessant sud del Pirineu, que va des de l'Aragó fins a Camprodon passant per Malpàs, Estac, la Seu d'Urgell, Bagà, Castellar de n'Hug i Ogassa.

Aquest vulcanisme, similar al que avui s'està desenvolupant als Andes, té una edat de 300 a 280 milions d'anys i va estar caracteritzat per grans erupcions explosives, però també per l'emissió de laves de gran potència, amb composicions que van des de les andesites a les riolites. Aquest vulcanisme va anar associat al desenvolupament de conques vulcanotectòniques que s'obrien ràpidament i on s'anaven acumulant materials volcànics i sedimentaris amb gruixàries quilomètriques. Algunes de les erupcions que van acompanyar aquest vulcanisme van ser de tal volum —de centenar de quilòmetres cúbics de magma— i intensitat —durada de poques hores—, que van conduir a la formació de grans calderes volcàniques, de desenes de quilòmetres de diàmetre, per

Serrat de Rocamoros. Paquet de materials volcànics (ignimbrites) emplaçades pels núvols ardents en l'interior de la caldera volcànica.

sedimentació lacustre amb formació de carbons i episodis volcànics esporàdics, cada cop més freqüents, fins que de sobte va iniciar un procés de subsidència caldèrica. Aquest va tenir lloc a través de les mateixes falles que limitaven la conca, les quals van ser usades com a conductes de sortida de centenars de quilòmetres quadrats de material magmàtic fragmentat que va formar una successió de corrents piroclàstics –ignimbrites– de composició dacítica, que es van dipositar principalment a l'interior de la caldera que anava esfondrant-se, però també fora d'aquesta. La darrera fase eruptiva correspon a una ignimbrita de composició andesítica, molt rica en cristalls (> 60 %), que representa el magma residual que quedava dins la cambra magmàtica. El sostre està fortament erosionat pels sediments permians, la qual cosa fa que no quedi constància dels darrers estadis en l'evolució d'aquesta depressió volcànica. Tot i així, les restes que es poden observar actualment representen un dels registres més complets que es coneixen de successió intracaldera, la qual cosa permet avançar de forma considerable en el coneixement de l'estructura i dinàmica dels supervolcans.

El valor patrimonial geològic i paisatgístic de la caldera volcànica d'Estac fa que s'hagi fet l'esforç entre alguns científics i aficionats a la geologia, amb l'ajut de l'Ajuntament de Soriguera i del Parc Natural de l'Alt Pirineu, de crear una georuta que, amb inici a la font d'Estac, ens porta a través de tota la successió intracaldera, des de la base fins al seu sostre, i ens explica a través de panells informatius alguns detalls de la geologia i paisatge de la zona, i també dels processos que van originar aquesta estructura volcànica tan rellevant 📍

l'esfondrament de tot l'edifici volcànic dins de la cambra magmàtica, de manera similar al que en èpoques més recents o històriques ha succeït a las Cañadas, a Tenerife; Santorini, a Grècia; Krakatoa, a Indonèsia, o Campi Flegrei, a Itàlia.

Una d'aquestes estructures volcàniques tan singulars és la caldera d'Estac, una de les millor conservades de tot el Pirineu i que, pel seu excepcional estat de conservació i qualitat dels afloraments de roques volcàniques que s'hi poden veure, constitueix un dels millors exemples de caldera volcànica antiga que es pot observar arreu del món. La caldera volcànica d'Estac mostra una secció, de base a sostre, de reompliment intracaldera de més de 1.000 metres de

gruixària, aspecte impossible de veure en calderes actuals, i que aquí ha estat possible gràcies a terrenys volcànics antics que han estat tectonitzats i fortament erosionats.

La caldera d'Estac. La caldera d'Estac es va formar al final del Carbonífer, ara fa uns 300 milions d'anys, dins d'una conca intramuntanyosa vulcanotectònica. Aquesta conca es va iniciar amb una subsidència tectònica normal i amb sedimentació de materials terrígens poc madurs, al peu de la serralada que s'estava formant. Al cap de poc s'inicià un vulcanisme, bàsicament amb formació de domos riolítics, amb dipòsits piroclàstics associats, i després passà a una

A dalt, bretxes volcàniques que ens indiquen proximitat al centre emissor amb modelat montserratí. A l'esquerra, base plana entre dos fluxs típica dels dipòsits ignimbritics. A la dreta, nivells de cendres i altres materials volcànics i sedimentaris dipositats en ambients lacustres.

**Garona-Nogueres s'edita amb el suport i la col·laboració d'institucions i organismes oficials.
Sense la seva ajuda i el seu compromís no seria possible publicar aquesta revista**

> AMB EL SUPORT DE

IDAPA
Institut per al Desenvolupament
i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran
Institut entesh Desenvolupament
e ena Promociun deth Haut Pirineu e Aran

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**

Diputació de Lleida
La força dels municipis

Consell Comarcal del Pallars Jussà

**Alta
Ribagorça**
Consell Comarcal

**Conselh Generau
d'Aran**

Bisbat d'Urgell

> AMB EL COMPROMÍS DELS AJUNTAMENTS DE

–BAIX PALLARS	–LLAVORSÍ
–CASTELL DE MUR	–NAUT ARAN
–CONCA DE DALT	–RIALP
–ESTERRI D'ÀNEU	–SORT
–LA POBLA DE SEGUR	–TALARN
–LA TORRE DE CAPDELLA	–TREMPE

> AMB LA COL·LABORACIÓ DE

–Arxiu Comarcal de l'Alta Ribagorça	–Biblioteca Pública de Sort
–Arxiu Comarcal del Pallars Jussà	–Biblioteca Municipal del Pont de Suert
–Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà	–Biblioteca Generau de Vielha
–Arxiu Istoric Generau d'Aran	–Bibliobús Pere Quart
–Centre del Romànic de la Vall de Boí	–Institut d'Estudis Ilerdencs
–Biblioteca Pública Maria Barbal de Tremp	

Empreses, entitats
i mitjans compromesos
amb el nostre projecte

garona *nogueres*

UNA REVISTA D'EDITORIAL GAVARRÉS
www.grupgavarres.cat

@bochacallibreria

www.pirineustv.cat

PALLARS DIGITAL

www.pallarsdigital.cat

EL PUNT **AVUI+**

www.elpuntavui.cat

Construcció de la presa de Tàrradellas a principis de la dècada de 1910.
PROCEDÈNCIA: Fons Casa Monsó.

DOSSIER NÚMERO 9 L'AIGUA I LES CENTRALS ELÈCTRIQUES

ELS PALLARS, LA RIBAGORÇA I ARAN CONFIGUREN EL TERRITORI DE CATALUNYA ON MÉS IMPACTE VA TENIR L'ECLOSIÓ DE LA INDÚSTRIA HIDROELÈCTRICA AL NOSTRE PAÍS. AL PRÒXIM NÚMERO, EXPLICAREM COM LA CONSTRUCCIÓ DE CENTRALS, LÍNIES ELÈCTRIQUES I PANTANS VA CANVIAR LA FESOMIA FÍSICA DE LES NOSTRES COMARQUES. TAMBÉ DE COM L'ARRIBADA DE MILERS DE TREBALLADORS VINGUTS D'ARREU DE L'ESTATS ESPANYOL VA TENIR UN IMPACTE IMMENS EN LA VIDA SOCIAL I EL DIA A DIA D'AQUESTES VALLS I CONQUES.

**A PARTIR DEL 17 D'ABRIL DE 2025,
A LA VENDA EL NÚMERO 9**

NOTA: SI ALGUNA PERSONA DISPOSA D'IMATGES RELACIONADES AMB EL PROPER DOSSIER, LI AGRAIREM QUE CONTACTI AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / garonanogueres@grupgavarres.cat)

Cadí Crema, el tendre més cremós

Cadí Crema és un formatge tendre i cremós elaborat amb llet de recollida diària de les 65 Granges Cadí repartides en 35 pobles de l'Alt Urgell i la Cerdanya. Un formatge ideal per acompanyar esmorzars, berenars i àpats familiars i que, ahora, dona vida a la terra.

Perquè consumint formatges Cadí estàs ajudant a mantenir viu el territori de l'Alt Urgell i la Cerdanya, fent que les sòcies i socis ramaders de la Cooperativa rebin un preu just per la llet i les nostres treballadores i treballadors un salari digne.

**DONEM VIDA
A LA TERRA**

CADÍ

· DES DE 1915 ·

*Nova
imatge!*

Descobreix com donem vida a la terra a: www.cadi.es

